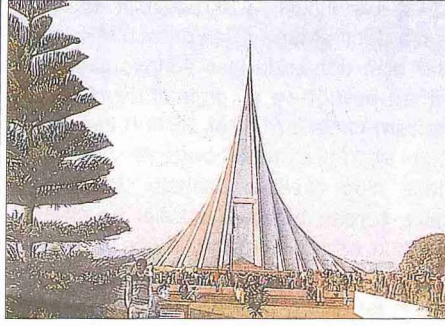
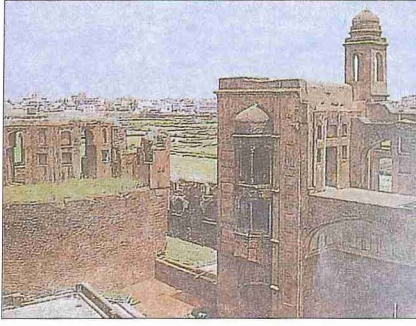

Lâlbâğ Kalesi ve surları ile Sivar şehitler anıtı - Dacca

otomobil ve otobüslerin sıkışık yollar-
da rıksav, öküz arabası ve at arabala-
rıyla birlikte trafiğe çıktığı, eski ile ye-
ninin birlikte kullanıldığı merkezlerden
biridir.

Bâbürlü döneminde Dakka'nın çok
meşhur olan muslin dokumacılığı, eski-
si kadar kaliteli olmamakla birlikte bu-
gün de devam etmekte ve üretilen ku-
maşlar yine şehrin başlıca ihraç malların-
dan birini oluşturmaktadır. Ayrıca 1980'-
den beri Amerika ve Avrupa'ya pembe
inci ve hazır giyim eşyası da pazarlan-
maktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Taylor, *Topography and Statistics of Dacca*, Calcutta 1840; R. M. Chatterjee, *Remains of Dacca*, Calcutta 1924; H. Habiburrahman, *Asudgan-i Dhaka*, Dacca 1946; A. H. Dani, *Dacca: a Record of its Changing Fortunes*, Dacca 1956; a.mlf., "Dhākā", *EI*² (İng.), II, 216-217; Ghulam Husain Salim, *Riyāzū's-salātīn* (trc. Abdus Salam), Delhi 1975, s. 211-212; J. B. Tavernier, *Travels in India* (nşr. V. Ball v.dğr.), Lahor 1976, I, 128; Syed Mahmudul Hasan, *Dacca: The City of Mosques*, Dacca 1981; D. H. Butani, *The Future of Pakistan*, New Delhi 1984, s. 158-160, 160-167; Abdul Wadud, "The Historic Mosques of Dacca", *IC*, VII (1933), s. 824-834.

SYED SAJJAD HUSAIN

DAL

(د)

Arap alfabesinin
sekizinci harfi.

Edced hesabında sayı değeri 4'tür. Osmanlıca ve Farsça'nın da onuncu harfi olan dal, hemen hemen aynı niteliklerle İbrânîce, Yunanca ve Latince gibi birçok dilde bulunur. Halîl b. Ahmed'e (ö. 170/786) göre mahreci "nit" denen

yer olup (ağız tavanının ön tarafındaki pütürlü kısım) aynı mahreçten çıkan **tâ** ve **tâ** ile birlikte "el-hurûfün-nit'iyye"yi meydana getirmekte ve dil ucunun buraya dokundurulması suretiyle seslendirilmektedir. Halîl'in talebesi Sivebeyhi ise (ö. 180/796) bu harflerin mahrecini ön dişlerin dipleriyle (usûlû's-senâyâ) dil ucunun arası olarak göstermiş ve ondan sonra kaleme alınan çeşitli eserlerde de açıklayıcı bazı unsurların ilâvesiyle daha çok bu tarif tekrar edilmiştir. Nitekim Dâni (ö. 444/1053) "ön dişler" ifadesine "üst ön dişler" diye açıklık kazandırmış, mahrecin üst tavana yükseltileceğine işaret ederek Halîl'in ve Sivebeyhi'nin tariflerini uzlaştırmak istemiştir. Saçaklızâde ise (ö. 1150/1737) aynı mahreçten çıkan seslerin cehr, hems, itbâk ve infitâh gibi sıfatlara (bk. HAREF) bağlı olarak ayrı bir özellik kazanacağı anlayışından hareketle üst ön dişlerin diplerini üç cüzi mahrece ayırmış, diş etlerini takip eden yeri (diş diplerinin başlangıç noktalarını) tânın, hemen ondan sonra gelen yeri dalın, daha sonraki kısmı da (iki üst ön dişlerin ortaları) tânın mahreci olarak kabul etmiştir.

Şiddet, cehr, istifâle ve infitâh sıfatlarını haiz olan dalın, tecvid kurallarına göre قطب جد terkinde yer alan diğer harfler gibi **kalkale*** ile okunması gerekmektedir. Bundan dolayı kelime ortasında veya sonunda sâkin halde bulunduğu şiddet sıfatı sebebiyle mahreci tıkanan dal, cehr sıfatının gereği birden açılarak meydana gelen patlamalı (inficârî, plosiv) sesle okunur ve böylece kalkale yapılmış olur. Ancak قدتاب , عدتم misallerinde olduğu gibi kendisinden sonra tâ harfi bulunduğu kalkale terkedilerek idgam yapılır. Tecvide dair eser-

lerde, daldan sonra nun bulunması halinde ise (meselâ رددنا , قدنرى) dalın cehr sıfatının ve kalkalenin belirtilmesine önemle işaret edilmiştir.

Arapça kelimelerde aslî harf veya tâdan bedel (اذكر — اذداد , اذداد — اذداد) olmak üzere iki şekilde bulunan dal, oldukça çok kullanılan harflerden biridir. Bazı dilciler bu durumu belirtmek üzere, "Üç veya daha fazla harfli olup da içinde ب - د - ف - ل - م - ن harflerinden biri veya ikisi bulunmayan kelimeler Arapça değildir" demişlerdir (*Lisânü'l-ʿArab*, Mukaddime, I, 14).

Bugünkü telaffuzu klasik kaynaklardaki tariflere uygun olan dal, Kuzey Fas'ın dağlık bölgelerinde konuşulan lehçelerde sesli bir harften sonra geldiğinde zâya dönüşebilmektedir.

Arapça ve Farsça gibi Türkçe'de de ikinci bir "d" sesi mevcut olmadığından Osmanlı alfabesinde aynen kullanılan ve yeni Türk alfabesinde de Dd, harfleriyle karşılanan dalın, "d" benzeri seslerin yer aldığı Hint - Avrupa dillerinden Peştuca ve Urduca'da birer varyantı bulunmaktadır. Bunlar, Peştuca'da ڊ (ddāl) ve Urduca'da ڌ (ḍāl) harfiyle gösterilen ve dilin yukarı doğru kıvrılarak dil ucunun alt tarafının üst ön dişlerin diş etlerine teması suretiyle çıkarılan biraz peltek "d" (postalveolar lingual) sesleridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, Mukaddime, I, 14; *Kāmus Ter-cümesi*, III, 434; *Kāmus-ı Türkî*, s. 596; Halîl b. Ahmed, *Kitābū'l-ʿAyn* (nşr. Mehdi el-Mahzûmî — İbrâhim es-Sâmerrâî), Beyrut 1408/1988, I, 58; Sivebeyhi, *el-Kitāb* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1399-1403/1977-83, IV, 433-434, 436; İbn Cinnî, *Sırru şinâʿati'l-irâb* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1374/1954, I, 200-202; Mekki b. Ebû Tâlib, *er-Riʿâye* (nşr. Ahmed H. Ferhâd), Amman 1404/1984, s. 140, 201-203; Dâni, *et-Taḥdîd fi'l-itḳân ve't-tecvîd* (nşr. Gânim Kaddûrî Hamed), Bağdad 1407/1988, s. 105, 111, 140-141; Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu's-Şâfiye*, İstanbul 1290, s. 349; Nukrekâr, *Şerhu's-Şâfiye*, İstanbul 1293, s. 213; İbn nûl-Cezerî, *et-Temhîd fi'l-ilmî't-tecvîd* (nşr. Gânim Kaddûrî Hamed), Beyrut 1409/1989, s. 119, 130-131; Ali el-Kârî, *el-Mineḥu'l-fikriyye*, Kahire 1308, s. 19-20; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukîl*, Süleymaniye Ktp., Erzincan, nr. 8, vr. 16; *Alphabete und Schriftzeichen des Morgen- und des Abendlandes*, Berlin 1969, s. 42-43, 44; Temmâm Hassân, *el-Luḡatü'l-ʿArabiyye: maʿnâhâ ve mebnâhâ*, Kahire 1979, s. 59; Gânim Kaddûrî Hamed, *ed-Dirâsâtü'l-şavtiyye ʿinde ʿulemâʾi't-tecvîd*, Bağdad 1406/1986, s. 207-209; "Dâl", *İA*, III, 464; H. Fleisch, "Dâl", *EI*² (İng.), II, 101.

A. TURAN ARSLAN